
UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND DIFUZAREA CĂRȚII VECHI TIPĂRITE LA CHIȘINĂU

Igor Cereteu

După anexarea Basarabiei la Imperiul țarist, în 1812, Biserica Ortodoxă din această provincie a fost subordonată autorităților ecleziastice din capitala imperiului. Gavriil Bănulescu-Bodoni, numit în scaunul mitropoliei, a deschis o tipografie la Chișinău în anul 1814, de sub teascurile căreia în anii următori au ieșit cărți preponderent de factură religioasă.

Tipăriturile erau scoase în tiraje mari, încât să acopere necesitățile preoților din biserici și mănăstiri, tocmai de aceea, și în prezent, în unele biblioteci ele sunt atestate în mai multe exemplare. Cărțile erau răspândite în majoritatea bisericilor din Basarabia. Cercetările din ultimul timp ne-au permis să restabilim o realitate foarte sumară privind difuzarea tipăriturilor din Chișinău pe teritoriul Basarabiei. Activitatea de tipărire a cărților a fost preluată și de succesorii lui Bănulescu-Bodoni în scaunul eparhial. Acestea erau destinate creștinilor din Basarabia, însă ele pot fi întâlnite și în afara hotarelor istorice ale provinciei, dovadă că au fost utile și au avut o largă arie de răspândire. Din informațiile oferite de Paul Mihail constatăm că tipăriturile de la Chișinău au fost solicitate de fețe bisericești și oameni de cultură din: Iași, București, Odesa, Vidin, de preoții de dincolo de Nistru, de prizonierii ardeleni de dincolo de munții Ural (Mihail 1993, 145-153). Printre cele 17 condiții stipulate în ucazul sinodal din 4 mai 1814 cu privire la deschiderea tipografiei se prevedea ca din fiecare ediție tipărită la Chișinău să fie expediat câte un exemplar Sfântului Sinod și bibliotecilor acestuia, Departamentului Ministerului instrucțiunii publice, Academiei de Științe, Academiei Teologice din Sankt Petersburg și două exemplare la Biblioteca Publică Imperială (Fuștei 2009, 173).

Prima tipăritură de factură religioasă, ieșită de sub teascurile de la Chișinău, este *Liturghia* de la 1815 (BRV, III, 879, 119-122; CM 1992, II, 4, 57-59). Cartea este de o înaltă valoare artistică, a fost tipărită cu negru și roșu (până la f. 104), cu gravuri, frontispicii, viniete, filigrane. Pe f. 1 de titlu + 4 f. numerotate se conține o predoslovie sem-

nată de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în care se motivează deschiderea tipografiei și cum a fost tradusă cartea (Ciobanu 1992, 37). *Liturghia* are în folio 1+5+9+187 f., hârtia este de calitate bună. Text pe o coloană, în negru și roșu, caractere de două mărimi, cu 30-31 și respectiv 36 de rânduri pe pagină. Pagina culeasă este încadrată în două rânduri de chenare. F. 4^v - 5^r - tabla de materii. Pe f. 5^v - icoana *Cina cea de taină*. Pe 9 f. numerotate *Rânduiala vecernii ceii mici după Tipic*. Conform unor date *Liturghierul* a fost tipărit în 1200 exemplare (Ciobanu 1992, 51-52; Fuștei 2009, 175), iar acest număr era în măsură să acopere necesitățile preoților din Basarabia.

În bibliotecile și fondurile muzeale din Chișinău am identificat 38 de exemplare ale *Liturghiei* din 1815 (Cereteu 2011, 161-169, nr. 373-410). Un exemplar din fondurile Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei a fost descris de către dr. Elena Ploșniță, iar alte două se află în biblioteca preotului Petru Buburuz (Ploșniță 1996, 45-50). În urma cercetărilor anterioare au fost constatate exemplare la: mănăstirile Hârjauca, Tabăra, Hirova, Frumoasa (3 ex.), în satele Dereneu (Călărași), Cucioaia (Telenești) cu circulație în Cozești (Telenești), Hirova (Călărași), care a aparținut anterior satului Hoginești (Călărași), Țibirica (Călărași), Rădeni (Strășeni), Onișcani (Călărași), două exemplare la Năpădeni (Ungheni), Hoginești (Călărași), Izvoare (Fălești), Căinari Vechi (Soroca), două exemplare la Recea (Strășeni), Călărași-târg, Trușeni (Strășeni), în biserica Buna Vestire din Chișinău (Mihail 1993, 79, 192, 197, 198, 201, 204, 206, 210, 213, 214, 216, 218, 222, 223, 224, 228, 229, 230, 232), Crișcăuți (Dondușeni) și Rotunda (Edineț), ultimele două aflate la muzeul bisericesc din Chișinău în perioada interbelică, Brătușeni (Edineț), Sinești (Ungheni), Scumpia (Fălești), Costești (Râșcani), Teșcureni (Ungheni), Bogzești (Telenești), Camincea (Orhei), Mateuți (Rezina), Cinișeuți (Rezina), Ohrincea (Criuleni), Ișnovăț (Criuleni), Râșcova (Criuleni), Cruglic (Criuleni),

Cornova (Ungheni), Hârbovăț (Călărași), Curchi (Orhei), Răciula (Călărași), Sângera (municipiul Chișinău), Dănceni (Ialoveni), Nimoreni (Ialoveni), Băcioi (municipiul Chișinău), Rezeni (Căușeni), Horăști (Ialoveni), Budești (municipiul Chișinău), Condrița (municipiul Chișinău), Drăgușenii Vechi (Strășeni), Dahnovici (Hâncești), Văsieni (Ialoveni), Hâncești, Sireți (Strășeni), Vălcineț (Călărași), Buda (Călărași), Ialoveni, Buțeni (Hâncești), Cioc-Maidan (Comrat), catedrala din Tighina, Leova, Erdec-Burnu (fostul județ Ismail), Răscăieți (Ștefan Vodă), Ciutești (Nisporeni), Lozova (Strășeni), Bubuieci (municipiul Chișinău), Drăslăceni, provenită din Pașcani (Criuleni), Drăgușeni (Nisporeni), Bujorăuca (Sorooca), Sadova (Călărași), Cojușna (Strășeni), Pojoreni (Ialoveni), Tuzara (Călărași), Bălăurești (Nisporeni), Fundu Galbenii (Hâncești) provenit de la un proprietar din Hâncești (Berechet 1924, 130; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 354, 371, 372, 377, 379, 409, 421, 635; IV, 54, 247) mănăstirea Căpriană (Eșanu et al. 2003; Mihail 1993, 182, nr. 12), Cobălea (Șoldănești), biserica Râșcanu din Chișinău (Ghibănescu 2001, 46, 89), Chetriș, Hâncești-Niorcani, Coiuceni, Vrănești, Albineț, Fălești, Catranâc, Obreja, Scumpia, Sarata Nouă (Fălești), Gherman-Dumeni sat, Sculeni, Dănuțeni, Vulpești, schitul Cornești, Mânzâtești, Hârcești, Teșcurenii, Bumbăta, Todirești-sat (Ciolac), Stânjinenii, Coșeni-Floceni, Florești (Ungheni), Limbenii Vechi (Glodeni), Cajba (Glodeni) (Cerețu 2009, 34, nr. 74), Jora de Jos (Orhei)¹ Jora de Mijloc (Orhei)², biblioteca Societății istorico-archeologice din Chișinău, provenit de la protoiereul Atanasie Sofronovici (Catalogul 1925, 14).

În același an a fost tipărit la Chișinău un *Molebnic* în 1200 de exemplare (Ciobanu 1992, 39; Fuștei 2009, 175). Cartea prezintă 1 f. t. + 3 f. + 128 f. și este compusă din 32 de caiete a câte 4 foi fiecare. Text pe o coloană, în negru, cu 21 de rânduri pe pagină. În fondurile din Chișinău am atestat 23 de *Molebnice* din această ediție (CM 1992, II, 5, 59-60; Cerețu 2011, 169-173, 411-433). În perioada interbelică au fost atestate exemplare la mănăstirea Hârbovăț (5 ex.), unul fiind din biserica satului Lopatna (Orhei), altele au fost semnalate la mănăstirile Hârjauca, Hirova, Frumoasa (2 ex.), în satele Dereneu (Călărași), Cucioaia (Telenești), Telenești târg, satul Căpriană (Strășeni), care a aparținut anterior mănăstirii Căpriană, două exemplare în Ră-

deni (Strășeni), Meleşeni (Călărași), Izvoare (Fălești), Albineț (Fălești), Balatina (Glodeni), Trușeni (Strășeni) (Mihail 1993, 79, 188, 192, 201, 204, 208, 211, 213, 217, 222, 224, 225, 230), Brătușeni (Edineț), Scumpia (Fălești), Costești (Râșcani), Pârlița (Fălești), Bogzești (Telenești), Mateuți (Rezina), Cornova (Ungheni), Râșcova (Criuleni), Țigănești (Strășeni), Hârbovăț (Călărași), Curchi (Orhei), bisericile Râșcanu, Sfântul Haralambie și Tuturor Sfinților din Chișinău, Goian (municipiul Chișinău), Dănceni (Ialoveni), Rezeni (Ialoveni), Condrița (municipiul Chișinău), Drăgușenii Vechi (Strășeni), Vadul lui Isac (Cahul), Răscăieți (Ștefan Vodă) (Constantinescu-Iași 1929, 45), Pojoreni (Ialoveni), Brătuleni (Nisporeni), Strășeni, mănăstirea Căpriană (Strășeni), Ghidighici (municipiul Chișinău), Bălănești (Nisporeni), Leușeni (Hâncești) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 352, 372, 389, 395, 445, 525-526; IV, 418; Mihail 1993, 211), Cobălea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 46), Sculeni, Vulpești, Mânzâtești și Pârlița (Ungheni), Chirilenii, Sarata Veche, Scumpia, Albineț, Năvârneț, Călinești, Fălești, Pânzărenii (Fălești), Cajba (Glodeni) (Cerețu 2009, 34, nr. 75), două exemplare la Pogrebenii (Orhei)³.

În anul 1816 a fost tipărit în 3000 de exemplare un *Catihisis în scurt* (BRV, III, 903, 140; Ciobanu 1992, 40; Fuștei 2009, 175). Este cunoscut un exemplar de colecție al acestui *Catihisis* (Cerețu 2011, 173-174, nr. 434). Exemplarul prezintă 43 file. Exemplarul de patrimoniu nu are foaie de titlu. Text pe o coloană, în negru, cu 23 de rânduri pe pagină. În perioada interbelică au fost semnalate exemplare la mănăstirea Hârjauca și în satul Țibirica (Călărași) (Mihail 1993, 192, 210).

În anul 1816 au mai fost tipărite 300 de exemplare de *Molebnic*, ediția de la 1815 (BRV, III, 913, 152-153; CM 1992, II, 9, 63-65; Fuștei 2009, 175). Prezintă 1 f. t. + 3 f. + 128 f. Foaia de titlu este încadrată în chenar cu elemente florale și geometrice. Foaia de titlu și următoarele trei foi sunt numerotate cu litere chirilice. Text pe o coloană în negru, caractere de două mărimi cu 21 și respectiv 25 de rânduri pe pagină. Frontispiciu la începutul capitolelor. Prezintă o precuvântare din care reiese că acest *Molebnic* a fost tradus „din cel slavonesc, care să tipărește în Rossia”. Ultimele foi sunt rupte la colțuri și desprinse unele de altele. Este o copie fidelă a *Molebnicului* tipărit la Chișinău în tipografia exarhicească în 1815. În fondurile din Chiși-

¹ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 94.

² ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 68.

³ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 90.

nău am atestat șase exemplare (Cereteu 2011, 174-176, nr. 435-440). Un *Molebnc* din această ediție se află în prezent la biserica Sfântul Dumitru din Chișinău, carte care s-a aflat în prima jumătate a secolului al XIX-lea în biblioteca bisericii Sfintei Înălțări din Chișinău (Fuștei 2005, 66). În perioada interbelică au fost semnalate exemplare în: Rădeni (Strășeni), Onișcani (Călărași), Bisericieni (Glodeni), Recea (Strășeni), Călărași-târg (Mihail 1993, 213, 214, 226, 228, 229), biserica Mazarachi din Chișinău, Cioc-Maidan (Comrat), Slobozia Mare (Cahul) (Constantinescu-Iași 1929, 45), Vărzăreștii Noi (Călărași), Sadova (Călărași), Tuzara (Călărași), provenită din Călărași (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 396, 511) două exemplare la mănăstirea Căpriană (Eșanu et al. 2003, 401, nr. 20,21), Cobâlea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 46, datat greșit), Lohănești (Hâncești), biserica Vovidenia din Bârlad (jud. Vaslui), Buda (Călărași) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 55, 140, 326), Gherman-Dumeni (Ungheni), Ciolacu Vechi (Fălești) (Cereteu 2009, 34, nr. 76), biserica Râșcanu din Chișinău (Berechet 1924, 130).

În fondul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei a fost semnalat un exemplar de *Urmarea cântării de rugăciune*, 1816 (Danilov, Grițco, Malahov 2002, 86, nr. 41; Cereteu 2011, 177, nr. 444), ieșit în 1500 de exemplare (Fuștei 2009, 175). Exemplarul prezintă 15 f. Text pe o coloană, în negru și roșu, cu 21 de rânduri pe pagină. Textul este încadrat în chenar floral stilizat. Începând cu anul 1836 un exemplar s-a aflat în localitatea Sandochia, iar altul a fost semnalat în perioada interbelică printre cărțile bibliotecii din mănăstirea Căpriană (Mihail 1993, 165, 182; Eșanu et al. 2003 402, nr. 22). Altele au fost atestate în: Ohrincea (Criuleni), Mășcăuți (Criuleni), biserica Sfântul Haralambie din Chișinău (două exemplare) (Constantinescu-Iași 1929, 45), Rezeni (Ialoveni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 398), Cobâlea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 45), Jora de Jos (Orhei)⁴, Mârzești (Orhei)⁵.

În anul 1817 de sub teascurile tipografiei de la Chișinău a ieșit un *Ceasoslov* în 1200 exemplare (BRV, III, 951, 193-194; CM 1992, II, 11, 66-68; Ciobanu 1992, 40; Fuștei 2009, 175). Prezintă 1 f. t. + 2 f. + 288 f. Foaia de titlu este încadrată. Pe f. 2 (din 2 f. de la început) o înștiințare din care reiese că acest *Ceasoslov* este tipărit după *izvodul Ceasoslovului slavenesc*. Pe verso f. 2 icoana Aco-

peremântului Maicii Domnului. F. 284^V-285^{F-V} – Pashalia (1817-1884). Textul este încadrat într-un chenar liniar și altul floral. Text pe o coloană, în negru și roșu, cu 34-37 de rânduri pe pagină. Sunt cunoscute 13 exemplare de colecție ale *Ceasoslovului*, ediția din 1817 (Cereteu 2011, 178-180, nr. 448-460). În prezent, exemplare au fost atestate la mănăstirile Sfântul Apostol Andrei de la Durlești (municipiul Chișinău), la mănăstirile Saharna și Tabăra. Un *Ceasoslov* a aparținut satului Clișcăuți din nordul Basarabiei, semnalat în perioada interbelică de Paul Mihail în biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău. În aceeași perioadă au fost atestate exemplare în satele Căpriană (Strășeni) (Eșanu et al. 2003, cu circulație și la mănăstirea Căpriană), Rădeni (Strășeni), Balatina (Glodeni), Bisericieni (Glodeni), Călărași-târg, Trușeni (Strășeni) (Mihail 1993, 211, 213, 164, 165, 225, 226, 229, 230), Ișnovăț (Criuleni), Cruglic (Criuleni), bisericile Buna Vestire, Sfântul Haralambie și Sfântul Ilie din Chișinău, Negrești (Strășeni), Goian (municipiul Chișinău), Buda (Călărași), Hâncești, Vadul lui Vodă (municipiul Chișinău), Ialoveni, Sălcuta (Căușeni), muzeul din Chișinău (cu circulație la Tighina), Erdec-Burnu (fostul județ Ismail), Răscăieți (Ștefan Vodă) (Constantinescu-Iași 1929, 46), Răzeni (Ialoveni), Tătărești (Strășeni), Tuzara (Călărași), Fundu Galbenii (Hâncești), Cioești (Nisporeni), biserica Sf. Nicolae din Bălți, provenit din satul Milești (Ialoveni), Bălănești (Nisporeni), Lozova (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 400, 419, 490; IV, 164, 319, 322, 375, 414, 415, 495, 508, 512), Hâncești-Niorcani, Năvârneț, Catranâc, Chetriș, Albișneț (Fălești), Mirceni-Hârcești, Sculeni, Florițoaia (Ungheni) (Cereteu 2009, 34, nr. 78), Mârzești (Orhei)⁶, biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău, provenit de la protoiereul Atanasie Sofronovici (Catalogul 1925, 15).

În colecțiile din Chișinău am identificat două exemplare de *Rânduiala panhidei*, 1817 (BRV, III, 953, 194-195; CM 1992, II, 14, 70-71; Cereteu 2011, 183, nr. 470, 471), unul dintre care, potrivit unei ștampile aplicate pe f. 12 și 14, a aparținut mănăstirii Suruceni din centrul Basarabiei. Cartea prezintă 41 f. Text pe o coloană, în negru, cu 21 de rânduri pe pagină. Pagina este încadrată în chenar de linii. Potrivit opiniei unor specialiști, această carte a fost tipărită în 1220 exemplare (Fuștei 2009, 175). În perioada interbelică au fost semnalate exemplare la mănăstirea Hârjauca, Dereanu

⁴ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 94.

⁵ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 69.

⁶ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 69.

(Călărași), Rădeni (Strășeni), Onișcani (Călărași), Meleşeni (Călărași), Hoginești (Călărași), Izvoare (Fălești), Recea (Strășeni) (Mihail 1993, 193, 201, 213, 214, 217, 218, 222, 228), Bogzești (Telenești), Cinișeuți (Rezina) (Constantinescu-Iași 1929, 46), Vorniceni (Strășeni), Nisporeni și Drăgășeni Noi (Nisporeni), Băcioi (municipiul Chișinău), Dahnovici (Hâncești) (Constantinescu-Iași 1929, 46; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 419, 425, 515; IV, 63), Cobâlea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 45); Hâncești-Niorcani, Albineț (Fălești) (Cereteu 2009, 34, nr. 80), Jora de Jos (Orhei)⁷, Jora de Mijloc (Orhei)⁸, biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Catalogul 1925, 17).

Sunt cunoscute 13 exemplare de colecție ale *Psaltirii*, ediția din 1818 (BRV, III, 987, 239-240; CM 1992, II, 15, 71-73; Cereteu 2011, 183-187, nr. 472-484). Trei exemplare se află în prezent la biserica Sfântul Dumitru din Chișinău (Fuștei 2005, 66-67, nr. 8-10) și un exemplar la mănăstirea Sfântul Teodor Tiron din Chișinău. Cartea prezintă 1 f. t. + 25 f. + 345 f. Foaia de titlu este decorată prin părți cu gravuri, iar în partea de sus icoana Sfânta Treime. Cu gravuri, frontispicii și viniete. Numerotare tipografică greșită: în loc de 336 figurează 335; după foaia 340 urmează 341, 340, 340, 342 și ultima foaie nu este numerotată. Text pe o coloană în negru, caractere de două mărimi cu 17 și respectiv 22 rânduri pe pagină. Textul este încadrat în chenare de linii. Cartea a fost tipărită în 1600 de exemplare (Fuștei 2009, 175). În perioada interbelică au fost identificate câte două exemplare la mănăstirile Hârbovăț și Hirova (Călărași), Telenești-târg, Onișcani (Călărași), Balatina (Glodeni), Trușeni (Strășeni) (Mihail 1993, 188, 199, 208, 214, 225, 230), Mășcăuți (Criuleni), Dahnovici (Hâncești) (Constantinescu-Iași 1929, 46), Rădeni (Strășeni), mănăstirea Barnovschi din Iași, satul Vozdu (Florești), care în prezent se află la BAR București, Lozova (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 421; IV, 197, 205, 267, 482), Fălești, Chetriș, Năvârneț (Fălești), Ciuciulea (Glodeni) (Cereteu 2009, 34, nr. 81). În urma investigațiilor din ultimii ani am atestat 30 de exemplare de colecție a *Mineihului de obște* (1819) (BRV, III, 1040, 304-306; CM 1992, II, 17, 75-76; Cereteu 2011, 190-195, nr. 496-525), care a fost tipărit în 800 de exemplare (Fuștei 2009, 175). Cartea prezintă 1 f. t. + 3 f. + 221 f. + 18 p. Foaia de titlu și primele două

foi nenumerotate – predoslovie semnată de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Ultimele 17 foi numerotate conțin slujba Pocrovului. Text pe o coloană, în negru, caractere de două mărimi, cu 35-37 și respectiv 40 de rânduri pe pagină. Format din 35 caiete a câte 4 foi fiecare. Ultimul caiet are 6 foi. Capitolele au la început frontispicii. Inițiale mari, viniete variate. Două exemplare se păstrează în biblioteca mănăstirii Sfântul Teodor Tiron din Chișinău. În perioada interbelică exemplare au fost atestate în bibliotecile mănăstirilor Căpriană, Hârbovăț, Tabăra, Hirova, Frumoasa (2 ex.), în satele Dereneu (Călărași), Hirova (Călărași), Țibirica (Călărași), Căpriană (Strășeni), Rădeni (Strășeni), Onișcani (Călărași), Meleşeni (Călărași), Năpădeni (Ungheni), două exemplare la Hoginești (Călărași), Căinari Vechi (Soroca), Albineț (Fălești), Balatina (Glodeni), Bisericieni (Glodeni), Recea (Strășeni), Trușeni (Strășeni) (Mihail 1993, 80, 182, 188-189, 197, 199, 201, 206, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 218, 223, 224, 225, 226, 228, 230), Brătușeni (Edineț), Scumpia (Fălești), Pârlița (Fălești), Elizabeta (Ungheni) în muzeu, Sinești (Ungheni), Condrătești (Ungheni), Heciul Nou (Sângerei), Bogzești (Telenești), Ustia (Criuleni), Hârbovăț (Călărași), Mășcăuți (Criuleni), Ohrincea (Criuleni), Cruglic (Criuleni), Criuleni, Ișnovăț (Criuleni), Cornova (Ungheni), Țigănești (Strășeni), Curchi (Orhei), Răciula (Călărași), Sângera (municipiul Chișinău), Negrești (Strășeni), Vorniceni (Strășeni), Goian (municipiul Chișinău), Dănceni (Ialoveni), Nimoreni (Ialoveni), Băcioi (municipiul Chișinău), Horăști (Ialoveni), Buda (Călărași), Budești (municipiul Chișinău), Zâmbreni (Ialoveni), Dahnovici (Hâncești), Hâncești, Sireți (Strășeni), Vadul lui Vodă (municipiul Chișinău) provenit din Echimăuți (Rezina), Vălcineț (Călărași), Costești (Ialoveni), Buțeni (Hâncești), Cioc-Maidan (Comrat), Tigheci (Leova), Țiganca (Cantemir), Vadul lui Isac (Cahul), Erdec-Burnu (fostul județ Ismail), Răscăieți (Ștefan Vodă) (Constantinescu-Iași 1929, 46; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 466), Bozieni (Hâncești), Ciorăști (Nisporeni), Văsieni, provenit din satul Ruseștii Vechi (Ialoveni), Nișcani (Călărași), Cimișeni (Criuleni), Boghicieni (Hâncești), biserica Sf. Nicolae din Bălți, Tătărești (Strășeni), (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 458, 460, 461, 463, 465, 466; IV, 7, 153, 161), Cobâlea (Șoldănești), soborul din Chișinău (Ghibănescu 2001, 46, 87; Berechet 1924, 120, nr. 15), Chetriș, Hâncești-Niorcani, Coiuceni, Valea Rusului, Obreja (2 ex.)

⁷ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 94.

⁸ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 68.

Scumpia, Chirileni, Ciolacu Vechi, Musteața-Oișeni, Năvârneț, Fălești, Catranâc, Risipeni-Bocșa, Sarata Veche (Fălești), Gherman-Dumeni, Blândești, Dănuțeni, Cetireni, Bogheni, Mânzătești, Hârcești, Năpădeni, Pârlița (Ungheni), Limbenii Noi, Cajba (Glodeni) (Cereteu 2009, 35, nr. 84), Pogrebeni (Orhei)⁹, Mârzești (Orhei)¹⁰, Jora de Mijloc (Orhei)¹¹, biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Catalogul 1925, 13).

În anul 1820 a fost tipărit la Chișinău în 1500 de exemplare un *Molitvenic* (BRV, III, 1077, 333; CM 1992, II, 19, 78-79; Fuștei 2009, 175). Cartea prezintă 1 f. t. + 2 f. nn. + 548 f. Foaia de titlu este încadrată într-un chenar bogat, care se încheie în partea de sus cu icoana Sfânta Treime. Pe verso un chenar din elemente florale și geometrice. Textul este încadrat în chenare de linii. Text pe o coloană, în negru, caractere de două mărimi, cu 21 și respectiv 25 de rânduri pe pagină. Frontispicii la începutul capitolelor. Primele 2 foi nenumerate – tabla de materii. Pe verso foi 2 nenumerate gravură cu Sfânta Treime. Numerotare tipografică greșită la tabla de materii. În fondurile din Chișinău s-au păstrat 21 exemplare (Cereteu 2011, 198-201, nr. 535-554). În prezent un exemplar se află la biserica Sfântul Dumitru din Chișinău (Fuștei 2005, 67-68, nr. 14). În urma cercetărilor de teren am identificat exemplare la mănăstirile Curchi (Orhei) și Sfântul Teodor Tiron (Chișinău). În perioada interbelică au existat exemplare la mănăstirile Hârbovăț, Hârjauca, Frumoasa (3 ex.), în localitățile Hirova (Călărași), Telenești-târg, Țibirica (Călărași), două exemplare la Rădeni (Strășeni), Izvoare (Fălești), Călărași-târg, Trușeni (Strășeni) (Mihail 1993, 90, 189, 193, 206, 208, 210, 213, 222, 229, 230), muzeul din Chișinău (cu circulație în Tighina), Vorniceni (Strășeni), Dănceni (Ialoveni), Budești (municipiul Chișinău), Condița (municipiul Chișinău), Ișnovăț (Criuleni), Hârbovăț (Călărași), Curchi (Orhei), Costești (Ialoveni), Albineț (Fălești), Sinești (Ungheni) (Constantinescu-Iași 1929, 47; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 484), Dolna (Nisporeni) provenită din Nisporeni de Sus, Hansca (Ialoveni) provenit din Molești (Ialoveni), Buda (Călărași), Strășeni, Pânășești (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 483, 484), Chetriș, Drujineni, Valea Rusului, Musteața-Oișeni, Fălești, Catranâc, Obreja (Fălești), Blândești, Napădeni (Ungheni), Ustia, Ciuciulea (Glodeni) (Cereteu 2009, 35, nr.

86, Jora de Jos (Orhei)¹², Mârzești (Orhei)¹³, biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău, provenit de la protoiereul Atanasie Sofronovici (Catalogul 1925, 15).

În anul 1820 a apărut *Rânduiala sfințirii bisericii* în 1500 de exemplare (BRV, III, 1084, 345-347, CM 1992, II 20, 79-80; Fuștei 2009, 175). Cartea prezintă 1 f. t. + 1 f. + 113 f. Titlul, încadrat în chenar simplu, ocupă două pagini. Pe verso f. 1 nenumerate gravură cu chipul Sfântului Ioan Înaintemergătorul, încadrată în trei rânduri de chenare florale cu elemente geometrice. Frontispicii la începutul capitolelor. Gravuri, viniete, inițiale, filigrane. Format din opt caiete a câte patru foi, ultimul are două foi și 17 caiete a câte patru foi. Text pe o coloană, în negru, caractere de două mărimi, cu 21 și respectiv 25 de rânduri pe pagină. Textul este încadrat în chenare de linii. Unele exemplare au paginare tipografică greșită, ceea ce ne determină să credem că au existat cel puțin două tiraje ale acestei ediții. În fondurile din Chișinău există 14 exemplare (Cereteu 2011, 202-204, nr. 557-570), și un exemplar a fost identificat la mănăstirea Sfântul Teodor Tiron din Chișinău. În perioada interbelică au fost semnificate exemplare la: mănăstirile Căpriană, Hârbovăț (2 ex.), în biserica satului Cucioaia (Telenești), care a aparținut satului Ișnovăț (Criuleni), două exemplare în satul Căpriană (Strășeni), unul la Rădeni (Strășeni), două exemplare în Napădeni (Ungheni), două la Hoginești (Călărași), Izvoare (Fălești) (Mihail 1993, 182, 189, 204, 211, 213, 216, 218, 222; Eșanu et al. 405, nr. 32), Costești (Râșcani), Cruglic (Criuleni), Mitropolia și muzeul din Chișinău, Dănceni (Ialoveni), Condița (municipiul Chișinău), Drăgușeni Vechi (Strășeni), Dahnovici (Hâncești), Vadul lui Vodă (municipiul Chișinău), Comrat (Constantinescu-Iași 1929, 46-47), Bubuieci (municipiul Chișinău), Nimoreni (Ialoveni), Brătuleni (Nisporeni) provenită din satul Săliște (Nisporeni), Vărzărești (Nisporeni) cu circulație în Horodiște (Călărași), Pereni (Hâncești), Suruceni (Ialoveni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 468, 475, 481, 491-492, 640; IV, 209), Jora de Jos (Orhei)¹⁴, biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău, provenit de la protoiereul Andrei Sibov (Catalogul 1925, 16).

Printre cărțile rare ale Bibliotecii Naționale am identificat un exemplar de *Pentru datorii presvi-*

⁹ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 94.

¹⁰ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 69.

¹¹ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 68.

¹² ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 93.

¹³ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 69.

¹⁴ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 93.

terilor de popor, 1823 (BRV, III, 1127, 428; Cereteu 2011, 206, nr. 574), care s-a aflat în secolul XIX în Mănăstirea Curchi și schitul Tabăra. În urma unor cercetări recente am depistat două exemplare incomplete la mănăstirea Sfântul Teodor Tiron din Chișinău. În perioada interbelică au fost semnificate asemenea cărți în satul Țibirica (Călărași) două exemplare, Onișcani (Călărași) (Mihail 1993, 210, 214), Hârbovăț (Călărași), Curchi (Orhei) (Constantinescu-Iași, 47), mănăstirea Barnovschi din Iași (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 84, 201, 206), Hârcești (Ungheni) (Cereteu 2009, 35, nr. 88).

Unii cercetători au admis și mai admit încă existența unei ediții a *Tipicului* în anul 1821 (CM, 1992, II, 23, 83-84; Ciobanu 1992, 50; Danilov 2007, 52-53), adică în timpul păstoririi Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Există, însă, cel puțin două motive care ne impun anumite suspiciuni în această privință. Pentru a clarifica situația este necesar de a analiza cu mare precauție titlul cărții. Este adevărat că pentru tipărirea *Tipicului* la Chișinău a fost obținută permisiunea în anul 1819, însă din anumite motive, pe care nu le cunoaștem încă, această carte nu a ieșit de sub tipar în ultimul an al vieții lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, așa cum susțin unii cercetători. Mai întâi de toate atrage atenția faptul că în conținutul titlului se admite că această carte a fost tipărită în „Duhovniceasca tipografie a Bessarabiei”, or oficina de la Chișinău s-a numit pe întreaga perioadă a păstoririi Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni „Tipografie Exarhicească”. Al doilea moment care atrage atenția în mod deosebit este anul tipării cărții. La o lectură atentă a titlului exemplarului din colecția Bibliotecii Naționale (cota 56046) constatăm că în datarea lui pe foaia de titlu s-a comis o greșală de tipar a ultimului grafem din anul 1823, care ar trebui să fie „1823” și nu „1821”, așa cum este scris pe acest exemplar. Argumente respective ne determină să admitem ipoteza potrivit căreia nu au existat două ediții ale *Tipicului* (1821 și 1823), însă este vorba doar de cea din 1823 (BRV, III, 1193, 430; CM 1992, II, 25, 85) din timpul lui Dimitrie Sulima.

În fondurile din Chișinău am identificat patru exemplare ale *Tipicului bisericesc în scurt* (1823) (Cereteu 2011, 207-208, nr. 576-579). În perioada interbelică au fost constatate exemplare în: Telenești-târg, Trușeni (Strășeni) (Mihail 1993, 208, 230), Scumpia (Fălești), Răciula (Călărași), Condrîța (municipiul Chișinău), Ohrincea (Criuleni) (Constantinescu-Iași 1929, 47), Leușeni (Hân-

cești), Lohănești (Criuleni), provenită din Cricova; un exemplar a fost cumpărat de la Iași de către preotul Gheorghe Clipa din localitatea Avrămești, ținutul Tutovei și care în prezent se află la BAR București (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 483, 547; IV, 271), Vulpești, Stânjineni, Florești (Ungheni), Ciolacu Vechi, Scumpia (Fălești), Ustia (Glodeni) (Cereteu 2009, 35, nr. 89).

De sub teascurile tipografiei duhovnicești de la Chișinău au ieșit două cărți fără date, care au fost atribuite de cercetători cu aproximație anului 1826. Autorii BRV consideră că aceste două cărți aparțin ca moment de datare anului 1823, în baza unor însemnări manuscrise, citite de Nicolae Iorga (BRV III, 1189, 428-429). Aceste două texte scurte *Slujba de mulțumire pentru victoria împotriva crăiei șvezilor* (Cereteu 2011, 212, nr. 593, 594) și *Slujba Sfântului proroc Zaharia și a Sfintei Elizaveta* (Cereteu 2011, 212-213, nr. 595, 596), au numerotare comună, fiind atestate în fondurile din Chișinău în două exemplare. În perioada interbelică au fost constatate asemenea cărți la mănăstirea Hârjauca (Mihail 1993, 193), Mitropolia și muzeul din Chișinău (Constantinescu-Iași 1929, 47), Curluceni, Frăsinești (Ungheni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 580, 642), Cobâlea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 45), biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Catalogul 1925, 17).

În fondurile din Chișinău au fost atestate șase exemplare de *Urmarea cântării de rugăciune*, 1826 (BRV, III, 1270, 485; CM 1992, II, 30, 91; Cereteu 2011, 213-214, nr. 597-602). În perioada interbelică au fost constatate exemplare la mănăstirile Căpriană, Hârbovăț, Hârjauca (două exemplare), în localitățile Telenești-târg, două exemplare la Hoginești (Călărași) (Mihail 1993, 183, 189, 193, 208, 219; Eșanu et al. 406-407, nr. 38), Cotiușeni (Briceni), Scumpia (Fălești), Mășcăuți (Criuleni), Nimoreni (Ialoveni), Condrîța (municipiul Chișinău), Lozova (Strășeni), Vorniceni (Strășeni) (Constantinescu-Iași 1929, 47), Pârjolteni (Călărași), Strășeni, Roșcani (Strășeni), Pânășăști (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 596, 597, 598), Jora de Jos (Orhei)¹⁵.

Este cunoscut un exemplar de colecție de *Rânduiala panihidei*, 1827 (BRV, III, 1314, 538; Cereteu 2011, 214, nr. 603). În perioada interbelică au existat asemenea cărți în: Țibirica (Călărași) (Mihail 1993, 210), muzeul din Chișinău, Scumpia

¹⁵ ANRM, F. 1135, inv. 2, d. 94.

Cărți vechi românești din tipografia de la Chișinău semnalate în Moldova de Răsărit

Nr. d/o	Titlu, an de ediție	Nr. ex. de colecție și din biblioteci	Nr. ex. atestate până/și în per. interbelică
1	Liturghie, 1815	41	96
2	Molebnic, 1815	23	63
3	Catihiz în scurt, 1816	1	2
4	Molebnic, 1816	7	19
5	Urmarea cântării de rugăciune, 1816	1	10
6	Ceasoslov, 1817	16	40
7	Rânduiala panihidei, 1817	2	21
8	Psaltire, 1818	17	18
9	Minei de obște, 1819	32	105
10	Molitvenic, 1820	24	43
11	Rânduiala sfințirii bisericii, 1820	15	30
12	Pentru datoriile presbiterilor de popor, 1823	3	7
13	Tipic bisericesc, 1823	4	14
14	Slujba de mulțumire pentru victoria împotriva crăiei șvezilor, 1826	2	7
15	Slujba Sfântului proroc Zaharia și a Sfintei Elizaveta, 1826	2	7
16	Urmarea cântării de rugăciune, 1826	6	20
17	Rânduiala panihidei, 1827	1	6
18	Instrucția blagocinului bisericilor, 1827	1	1
19	Cântare de rugăciune pe vreme de epidemie, 1830	1	1
20	Scurtă păstorească îndemnare pentru gultuirea apărătorului vărsat de vaci, 1830	-	1
	Total	197	511

(Fălești), Mitropolia și biserica Sfântul Haralambie din Chișinău (Constantinescu-Iași 1929, 47), Horodiște (Călărași) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 600, 601; IV, 161).

A fost identificat un exemplar de *Instrucția blagocinului bisericilor*, 1827 (BRV, III, 1309; CM 1992, II, 31, 91-92; Cereteu 2011, 214, nr. 604) cu circulație în satele Mingir și Cărpineni (Hâncești), iar altul s-a aflat în perioada interbelică la mănăstirea Hârjauca (Mihail 1993, 193).

În fondul de carte veche a Muzeului Literaturii Române am atestat *Cântare de rugăciune pe vreme de epidemie* (1830) (Cereteu 2011, 214-215, nr. 605). În anul 1912, Gheorghe Ghibănescu, în timpul vizitei sale în Basarabia, a atestat un asemenea exemplar în satul Cobâlea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 45).

În satul Curluceni (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 27) a fost atestat un exemplar de *Scurtă păsto-*

rească îndemnare pentru gultuirea apărătorului vărsat de vaci, 1830 (BRV, III, 1477, 682).

Din sursele istorice și parțial din informația prezentată rezultă că tipăriturile de la Chișinău au fost răspândite în toate localitățile Moldovei de Răsărit, însă există suficiente argumente pentru a afirma că ele au circulat și în afara acestui spațiu, în localități cu populație românească, atât din vest, cât și din est. Exemplare de cărți tipărite la Chișinău se află în biblioteci și muzee din Rusia, Ucraina, Bulgaria. Tipăriturile de la Chișinău au circulat pe teritoriul României, fiind întâlnite în biserici, mănăstiri, biblioteci, instituții muzeale, în special, din zona Moldovei (Mitric 2005). Cercetările ulterioare în domeniu vor scoate la iveală noi informații despre difuzarea cărților ieșite de sub teascurile tipografiei de la Chișinău, iar drept rezultat vom obține o imagine mai clară despre activitatea tipografică din Basarabia și contribuțiile ierarhilor moldoveni la răspândirea cărților bisericești.

Bibliografie

- BRV:** Bibliografia Românească Veche, tomul III, 1809-1830, de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu (București 1912-1936).
- Berechet 1924:** Șt. Berechet, Cinci biserici vechi din Chișinău. In: Comisiunea monumentelor istorice. Secția din Basarabia. Anuar (Chișinău 1924).

- Caproșu, Chiaburu 2009:** Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. III (1796-1828) (Iași 2009); vol. IV (1829-1859) (Iași 2009).
- Catalogul 1925:** Catalogul bibliotecii Societății istorico-arheologice bisericești basarabene din Chișinău. Cu o prefață de Iosif M. Parhomovici. Casa Eparhială. Supliment la Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău, vol. XVI, Tipografia și Legătoria Eparhială (Chișinău 1925), 1-75.
- Cereteu 2009:** Ig. Cereteu, Răspândirea tipăriturilor românești în județul Bălți în perioada interbelică (în baza unui manuscris). In: *Luminătorul*, 3 (Chișinău 2009), 28-37.
- Cereteu 2011:** Ig. Cereteu, Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău (Iași 2011).
- Ciobanu 1992:** Șt. Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă (Chișinău 1992).
- CM 1992:** Cartea Moldovei. Sec. XVII - înc. sec. XX. Ediții vechi. Sec. XVII - înc. sec. XIX. Catalog general. Vol. II. Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX - înc. sec. XX), cu un studiu introductiv de A.I. Eșanu (Chișinău 1992).
- Constantinescu-Iași 1929:** P. Constantinescu-Iași, Circulația vechilor cărți bisericești românești în Basarabia sub ruși. Extras din Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău, vol. XIX (Chișinău 1929).
- Danilov 2007:** M. Danilov, Cenzura sinodală și cartea religioasă în Basarabia 1812-1918 (între tradiție și politica țaristă) (Chișinău 2007).
- Danilov, Grițco, Malahov 2002:** M. Danilov, A. Grițco, L. Malahov, Cartea românească în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. 1683-1918. Catalog (Chișinău 2002).
- Eșanu et al. 2003:** A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei, V. Pelin, I. Negrei, Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale (Chișinău 2003).
- Fuștei 2005:** N. Fuștei, Cartea veche românească la biblioteca bisericii „Sfântul Dumitru” din Chișinău. *Revista de Istorie a Moldovei* 4, 2005, 61-72.
- Fuștei 2009:** N. Fuștei, Contribuția Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni la dezvoltarea tiparului. *Revista de Istorie a Moldovei* 2-3, 2009, 169-178.
- Ghibănescu 2001:** Gh. Ghibănescu, Impresii și Note din Basarabia (Chișinău 2001).
- Mihail 1993:** P. Mihail, Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia (Chișinău 1993).
- Mitric 2005:** O. Mitric, Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog (Suceava 2005).
- Ploșniță 1996:** El. Ploșniță, Liturghierul de la 1815. In: *Luminătorul*, 3 (Chișinău 1996), 45-50.

On the distribution of early printed books published in Chișinău

Abstract

The present article describes the spreading of printed books published from 1815 to 1830 in Chișinău. According to historical information, old books from the Chișinău printing-house were available in all localities of Eastern Moldova. But there are some suggestions that these books were also brought outside this area, both to the west and east, to places with the Romanian population. The books printed in Chișinău can be found in libraries of Russia, Ukraine, and Bulgaria. They traveled across all the territory of Romania, being found in churches, monasteries, libraries, and museums, especially in the area of Moldova. Further research in this area will allow a more complete study of typographic activity in Moldova of that period and reveal the contribution of Moldavian bishops to the distribution of church books.

Некоторые сведения о распространении старопечатных книг, изданных в Кишиневе

Резюме

Данная статья рассматривает вопрос распространения старопечатных книг, изданных с 1815 до 1830 год в Кишиневской типографии. Согласно историческим сведениям кишиневские религиозные издания имелись во всех церквях Бессарабии. Существует также достаточно свидетельств об их распространении на территории Румынии, Украины, России и Болгарии. В Румынии эти книги можно найти в церквях, монастырях, библиотеках и музеях Пруто-Карпатского региона. В Болгарии и на Украине ими пользовались священники в селах и городах с румынским населением, а в России они хранятся в библиотеках и музеях. Дальнейшее исследование в этой области позволяет более полно изучить книгопечатную деятельность в Бессарабии, а также раскрыть вклад молдавских архиереев в распространение церковных книг.

16.01.2012

Dr. Igor Cereteu, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 31 August 1989, 82, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova